

**TÜRK DİN SOSYOLOJİSİNİN TEMEL SORUNLARI
SEMPOZYUMU**

[11-13 HAZİRAN 2004]

ÇORUM

**GAZİ ÜNİVERSİTESİ
ÇORUM İLAHİYAT FAKÜLTESİ**

GAZİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ YAYINLARI NO: 7

BİLİMSEL TOPLANTILARI NO: 2

Tertip Heyeti

Doç. Dr. Fazlı ARABACI

Yard. Doç. Dr. İsmet ALTIKARDEŞ

ISBN 975-507-104-1

Sekreteryä

Ar. Gör. Sefer YAVUZ

Ar. Gör. Adem KORUKCU

Dizgi

Yard.. Doç. Dr. H. İbrahim ŞİMŞEK

Arş. Gör. Sefer YAVUZ

Hazırlık Çalışmaları

Arş. Gör. Sefer YAVUZ

Arş. Gör. Adem KORUKÇU

Arş. Gör. Aygün AKYOL

Arş. Gör. Aytekin ÖZEL

Arş. Gör. Halil KAYIKÇI

Baskı Yeri ve Tarih

Lider Matbaası, Çorum, 2005

Tel: 0364 2123146

Yayımlanan tebliğlerin bütün sorumluluğu yazarlarına aittir. Tebliğler yayıncı kuruluştan izin alınmadan kısmen ya da tamamen bir başka yerde yayımlanamaz veya elektronik ortama aktarılamaz.

İsteme Adresi:

Gazi Üniversitesi Çorum İlahiyat Fakültesi, 19100 Mimar Sinan/Çorum

Tel: 0364 2346358

Fax: 0364 2346357

Web: <http://www.corilaf.gazi.edu.tr>

TÜRK DİN SOSYOLOJİSİNİN SORUNLARINA EMİK VE ETİK YAKLAŞIM

Dr. Adem EFE*

Giriş

Emik ve etik kavramlarını teknik anlamda ilk defa ortaya atan dilbilimci Kenneth L. Pike olmuştur. Pike “sesbirim” anlamına gelen “phonemic”den kelimesinden emik kelimesini; “sesbilgisi” manasına gelen “phonetic” kelimesiyle benzeşim kurarak etik kelimesini türetmiştir.¹ Bu iki yaklaşımı kısaca tanımlamak gerekirse grubu inceleyen araştırmacının kendi sübjektif görüş ve değer yargılarına etik yaklaşım; bizzat grubun olayları yorumlaması, değerlendirmesine de emik yaklaşım denir.² Bir başka deyişle emik yaklaşımda araştırmacı, bir grubun nasıl düşündüğünü, dünyayı nasıl gördüklerini ve nasıl kategorileştirildiklerini, ortak davranış kurallarını nasıl kullandıklarını, tutum ve davranışlarını nasıl açıkladıklarını anlamaya çalışır. Etik yaklaşımda ise araştırmacı kendi yaygın gözlemlerine, önbilgilerine, varsayımlarına, önyargılarına güvenir, dolayısıyla kendi değerlendirmeleri o grubu anlatma ve açıklamada belirleyici olur.³

Etik yaklaşım bütün kültürleri ve dilleri ya da onlardan seçilmiş bir grubu aynı anda ele alır. Bu antropolojik anlamda mukayeseli olarak adlandırılabilir. Emik yaklaşım ise aksine kültür olarak spesifiktir ve tek bir dile veya kültüre uygulanır.⁴ Emik yaklaşım bir kültürün sistemini yansıttığı halde, etik yaklaşım bu işi kesinlikle yapmaz.⁵

*. Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi Anabilim Dalı.
email:ademefe@ilahiyat.sdu.edu.tr

1 Russell T. Mccutcheon, “Introduction”, *The Insider/Outsider Problem in the Study of Religion*, Edited Russell T. Mccutcheon, Cassell, London and Newyork 1999, s. 15.

2 Orhan Türkdoğan, “Sosyal Bilimlerde Araştırma Yöntemleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları*; S. 128, Ekim 2000, s. 9-24; Şerif Mardin, *İdeoloji*, İletişim Yay., 3. Baskı, İstanbul 1995, s. 95-96.

3 Türkdoğan, age, s. 237-238; Orhan Türkdoğan, *Alevi-Bektaşî Kimliği*, Timaş Yay., İstanbul 1995, s. 46-47.

4 Kenneth L. Pike, “Etic and Emic Standpoints for the Description of Behavior”, *The Insider/Outsider Problem in the Study of Religion*, Edited Russell T. Mccutcheon, Cassell, London and Newyork 1999, s. 28-36.

5 Bozkurt Güvenç, *Kültür Konusu ve Sorunlarımız*, Remzi Kitabevi, 2. Baskı,

Bildiriyi hazırlarken takip ettiğimiz yöntemden kısaca bahsedelim. Ekim 2003 tarihinde bir dizi mülakat soruları hazırlamış ve bunları meslektaşlarımız başta olmak üzere sosyoloji alanında çalışanlara elden, e-mail ya da posta yoluyla göndermiştik. Bunlardan bir kısmı cevaplanarak tarafımıza gönderildi. Bu bildirinin hazırlanmasında bu cevaplardan istifade ettik.⁶

Bu bildiri bir bakıma öz eleştiridir. Emik yaklaşım da bir nevi bu olsa gerek.

Türk Din Sosyolojisinin Sorunları

Sosyoloji güç bir inceleme alanıdır. Fichter'e göre bu güçlük üç ana olgudan kaynaklanır:

- a-Sosyolojinin konusunun karmaşıklığı,
- b-Toplum ve kültürdeki karmaşık nedenselliğin işleyişi,
- c-Sosyal problemlere yönelik çözümlerin çeşitliliği ve değişebilirliği.⁷

Sosyolojinin bir alt disiplini olan din sosyolojisinin de aynı durumla karşı karşıya olduğu söylenebilir. Haddizatında yeni yeni kendi geleneğini oluşturmaya başlayan Türk din sosyolojisinin zorluklarını ve sorunlarını tartışmaya açmak daha güç bir alana girmek demektir. Türkiye'deki din sosyolojisinin birçok sorunu vardır. Bunların tamamını bir bildiri boyutunda ele almak elbette mümkün değildir. Biz bu bildiride Pike'in ortaya atmış olduğu bu iki yaklaşımdan hareketle Türk din sosyolojisinin sorunlarını tespit etmeye ve çözüm önerileri sunum denemesi yapmayı tasarlıyoruz. Bu problemi

- a-İlahiyat/din sosyolojisi/din sosyologları,
- b-Sosyoloji/sosyologlar bağlamında ele alarak açıklığa kavuşturmayı düşünüyoruz.

Din sosyolojisi din ve toplumun karşılıklı münasebetlerini inceleyen bilim dalıdır. Tanımı şu şekilde açmak mümkündür: a-genel ve özel cemiyetleşmelerin, kültürlerin, dogma ve doktrinlerin, mitlerin sosyolojik fonksiyonları ve köklerinin incelenmesi; b-dinin toplum üzerindeki sosyolojik etki ve fonksiyonlarını araştırma. Din sosyolojisi

İstanbul 1985, s. 42-46.

⁶ Çalışmamıza katılan Hasan Onat, Yasin Aktay, Sabri Çakır, Nazmi Avcı, Kamil Kaya, Necdet Subaşı, Kemalettin Taş, Fazlı Polat, Ümit Akça, Mustafa Arslan ve Bilal Duman beylere teşekkür ederim.

⁷ Joseph Fishter, *Sosyoloji Nedir?*, Çev.:Nilgün Çelebi, Attıla Kitabevi, Ankara 1994, s. 10-11.

bunun yanında dini grupları da araştırma konusu edinir.⁸

Konusunu bu şekilde belirleyebileceğimiz din sosyolojisi, bir yandan sosyolojiye, diğer yandan da ilahiyat bilimlerine bağlı olduğu söylenebilir. Türk din sosyolojisi daha ziyade ilahiyat bilimleri içerisinde yer almış, buna göre yol bulmaya çalışmıştır. Ülkemizdeki din sosyolojisinin ilahiyat bilimleri içerisinde yer alıp, yol bulmaya çalışmasının birtakım zorlukları ve kolaylıkları vardır. Bir ilahiyatçı hangi dinden olursa olsun belirli bir gelenek içinden bakarak düşünmektedir.⁹ Buradan bakarsak ilahiyatçının/din sosyologunun işi kolaydır. Zira çalışma nesnesi olarak ele aldığı din hakkında yeterli bilgi birikimine sahiptir. Buna karşın “dinî ilimlerin kendine özgü geleneğinden kopup, inkıtarlar sonrasında beslenme kaynağı ve yöntem sorunlarıyla karşılaşan; ayrıca modern bilimlerin ortasında kendisine yol açmaya ve yer edinmeye çalışan ilahiyatçının”¹⁰ işi zordur. Türkiye’deki din küresinin çoğu zaman siyasetçilerin veya belli siyasi söylemlerin talepleriyle her zaman “ilahiyat mühendisliği” girişimlerine konu olması, ilahiyat alarının mühendislik müdahalesine açık olup olmaması da bu alandaki güçlüğün bir başka nedeni olarak sayılabilir.¹¹

Öte yandan sosyologun bir dini olabilir veya olmayabilir üzerinde çalıştığı veriler, bir dini sistemden veya birçok dini sistemlerden, kendi dini sisteminden ya da başka dini sistemlerden elde edilmiş olabilir. O, küçük bir dini veya tasavvufi grubun analizi gibi dar bir alanda çalışabilir; bunun aksine büyük bir toplum kuramı geliştirmeye çalışabilir. Onun görevi öncelikle, belli bir toplum için o toplumun kendi dini sisteminin anlamını, o dinin sosyal yapıyla ve kültürün sihir, bilim ve teknoloji gibi dini olmayan yanları ve yönleriyle karşılıklı ilişkilerini anlamaktır.¹² Karşısındakini ya da ötekini anlamaya çalışma çabaları, sosyologun kendi kişisel dini konumu ve tutumu yüzünden

⁸ Joseph M. Kitagava, “Joachim Wach et la Sociologie de la Religion”, Archives de Sociologie des Religions, S. 1, Paris 1956, s. 38; ayrıca bkz. Thomas F. O’dea, “Din Sosyolojisi”, Çev.: Mustafa Tekin, SÜİFD., Yıl:2003/Güz, S:16, Konya 2003, 268.

⁹ Necdet Subaşı, “İlahiyat Nedir?”, Tezkire, S. 31-32, mart/haziran 2003, s. 66.

¹⁰ Ali Bardakoğlu, “İlahiyatçıların Din Söylemi”, İslamiyat, C. 4, S. 4, ekim-aralık 2001, s. 63-76, 63.

¹¹ Yasin Aktay, “İlahiyat Sosyolojisi: Bir Sosyal Değişim Dinamiği Olarak İlahiyat Sorunu”, Tezkire, S. 31-32, mart-haziran 2003, s. 45-64.

¹² Betty R. Scharf, “Dine Sosyolojik Yaklaşım-Öncüler”, Çev.:Bünyamin Solmaz, SÜİFD., S. 7, Konya 1997, s. 143-166.

iyi ya da kötü yönde etkilenmiş olabilir. Bu diğer bilim dallarında da olmaktadır. Fakat bir sosyologun mümkün olduğu kadar kendi subjektif değerleri dışında kalmaya çalışarak, objektif ölçütler içerisinde, problemin özüne veya o problemdeki gerçeğe yönelik bilgi üretimine katkıda bulunması gerekir.¹³ Ya da bir sosyologun kendi grubunda yaygın ve geçerli olanı doğru sayıp, bu doğruları başka grup ve toplumları incelerken de tek doğru ve geçerli ölçüt olarak ele alması sağlıklı değildir.¹⁴

Aktörlerin görev ve sorumluluklarını saydıktan sonra asıl konumuz olan, Türkiye’de yapılan dinle ilgili çalışmalarda eksik bırakıldığını düşündüğümüz emik ve (etik) yaklaşım sorununa dönebiliriz. Ancak konuyu açmak öncelikle Türkiye’deki sosyoloji alanında, dinin, sosyologlar tarafından nasıl algılanıp, ele alındığı üzerinde durmak gerekir. Şunu hemen ifade edelim ki Türkiye’de sosyoloji çoğu zaman Batı sosyolojisinin etkisinde kalmıştır.¹⁵ Yeni bir bilim dalı olarak Türkiye’ye ithal edilen sosyoloji aynı zamanda pozitivist bir yapılanma içinde kozasını örmeye başlamıştır. Pozitivist sosyoloji¹⁶ dini cehalet ve yanılsama olarak görmüştür. Yine pozitivist sosyoloji, bütün sosyolojinin “uygulamalı” sosyolojiden ibaret olduğunu; dolayısıyla sosyolojik araştırmaların sadece anket ve istatistiğe dayandırılması gerektiğini vurgulamıştır.¹⁷

Türk sosyoloji geleneğinde din ve dinle ilgili araştırmaların bazı nedenlerden dolayı bir süre ihmal edildiği veya dinin batılı din tanımlamaları çerçevesinde ele alındığı yolunda bazı iddialar ortaya atılmıştır. Bu mesele ayrı bir tartışmanın mevzuu olduğu için burada paranteze alarak şuraya geçmek istiyoruz.

1970-1980’li yıllardan itibaren modernleşme kuramının

¹³ Kayhan Mutlu, “Bir Dindarlık Ölçeği (Sosyoloji’de Yöntem Üzerine Bir Tartışma)”, *İslami Araştırmalar*, C:3, S: 4, Ekim 1989, s. 194.

¹⁴ E. Mine Tan, *Toplumbilime Giriş*, AÜ. Eğitim Fakültesi Yay., Ankara 1981, s. 22.

¹⁵ İbrahim Armağan, “Bilim, Toplum ve Türk Üniversitelerinde Toplumbilim Öğretimi”, *EÜ. Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi* 1, İzmir 1980, s. 27-44/ Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitabevi Yay., İstanbul 1983.

¹⁶ Pozitivist sosyoloji için bkz. Anthony Giddens, “Pozitivizm ve Eleştircileri”, Çev.:Levent Köker, Tom Bottomore-Robert Nisbet, *Sosyolojik Çözümlemenin Tarihi*, Türkçe çevirileri der. ve denetleyenler: Mete Tunçay-Aydın Uğur, Verso Yay., Ankara 1990, s. 251-298.

¹⁷ Hüsamettin Arslan, “Pozitivizm Bir Bilim İdeolojisinin Anatomisi”, *Türk Aydın ve Kimlik Arayışı*, Yay. Haz: Sabahattin Şen, Bağlam Yay., İstanbul 1995, s. 541-583; Adil Çiftçi, *Nasıl Bir Sosyal Bilim*, Kitabiyat Yay., Ankara 2003, s. 98.

varsaydığının aksine dünyada din, toplumdaki etkisini artırmış, eskisine nazaran görünür hale gelmiştir. Bu olgu bazılarına göre dinlerin yükselişi, uyanışı, dinseliliğin artışı şeklinde tanımlanmıştır. Bu durumu Türkiye açısından değerlendirmek gerekirse tarikatlara ve dini cemaatlara katılmaların ve yönelişlerin fark edilir derecede arttığını söyleyebiliriz. Din veya tarikatlar cemaatlar bazında olsun Türkiye’de 1980’li yıllardan itibaren manevi değerlere karşı bir ilginin arttığı dikkatleri çekmiştir. Bu ilgi artışına duyarsız kalamayan Türk aydınları, artık din konusunda görüşlerini değiştirmeye başlamış ve İslamiyet’i yeniden tanımaya ve anlamaya yönelmişlerdir.¹⁸

Toplumdaki bu değerlere karşı olan ilginin artması din sosyologlarını ve sosyologları hem akademik alanda hem de entelektüel alanda harekete geçirmiş ve dinle ilgili çalışma yapmalarına sebebiyet vermiştir.

-Yukarıda bahsettiğimiz dinî alandaki gelişmeler din sosyolojisinin önemini bir kere daha ortaya çıkarmıştır.

-Bu gelişmeye paralel olarak dinin “din sosyolojisi” adı altında sosyal bilim açısından incelenmesi bir akademik disiplin olarak üniversitelerin sosyoloji bölümlerinde ya da siyaset bilimi kürsülerinde kurumlaşmaya başlamıştır.¹⁹ Buradan hareketle diyebiliriz ki Türkiye’de dinle ilgili çalışmalar bilimsel bakımdan incelenme hızını arttırmıştır. İfade uygunsa din sosyolojisi bütün dünyada olduğu gibi ülkemizde de itibar kazanmaya başlamıştır.

Buna rağmen din sosyolojisi veya dinle ilgili çalışmalarda metod bakımından eksiklikler mevcuttur. Türkiye’deki sosyal araştırmalarda birçok metod ve tekniğin kullanıldığı görülmektedir.²⁰ Din sosyolojisi çalışma ve araştırmalarında tarihsel metod ile survey metodunun öne çıktığı gözlenmektedir. Türkiye’deki din sosyolojisi çalışmaları erken dönemlerde daha ziyade tarihsel metodu kullanma eğilimi taşımıştır. Bu metotla bir çok başarılı çalışma yapılmıştır. Esas itibarıyla tarihsel metod geçmişteki olayların incelenmesinde yararlı olduğu gibi güncel olayların incelenmesinde de yararlı bir biçimde uygulanabilmektedir.²¹

18 Necdet Subaşı, Türk Aydınının Din Anlayışı, Yapı ve Kredi Yay., İstanbul 1996, s. 316.

19 Recep Şentürk, Yeni Din Sosyolojileri, Gelenek Yay., İstanbul 2004, s. 43-44.

20 Geniş bilgi için bkz. Zeki Aslantürk, Sosyal Bilimciler İçin Araştırma Metod ve Teknikleri, MÜİFV., Yay., İstanbul 1995, s. 47-153; Halil Seyidoğlu, Bilimsel Araştırma ve Yazma El Kitabı, Geliştirilmiş 5. Baskı, Güzem Yay., İstanbul 1993, s. 17-41.

21 Tyrus Hillway, Araştırma Teknikleri, Der.:Birgül Karataş, Çağlayan Basımevi,

Esasen bir din sosyologu toplum sorunlarına çözüm teklif edebilmek için olayların akışını, başka bir ifadeyle tarih yasalarını bilmek zorundadır. Din sosyologu bununla yetinmeyerek bugün içinde bulunduğumuz olayların anlaşılması, toplumsal sorunlara çözüm bulunması konularında da tarih bilgisinden yararlanacaktır.²² Burada şu noktanın altını kalın çizgilerle çizmek gerekir. Din sosyologu tarihsel olaylara yaklaşırken tanımlayıcılıktan çok açıklayıcılığa, olay anlatmaktan ziyade problem çözmeye yönelik bakacaktır, bakmalıdır.²³ Bir başka deyişle din sosyologu tarihsel araştırma ile tarih çalışmasını birbirinden ayırt edecek kudret ve donanımda olacaktır. Din sosyologu tarihsel araştırma yöntemiyle olaylara bakıp içinde yaşadığı toplumun sorunlarına çözüm bulabilmelidir. Aksi taktirde yalnızca (eksik) tarih yapmış olur.

Din sosyolojisi çalışmalarında kullanılan ikinci metot survey metodudur. Adı geçen metot toplumdaki halihazır dinî durumu, dinden kaynaklanan gruplaşmaları empirik açıdan ele alması bakımından oldukça faydalıdır. Türk din sosyolojisi son zamanlarda daha çok bu metodu kullanarak geleneğini oluşturmaktadır. Ancak bu metot izlenirken sosyolojik olguları sadece anket ve istatistiğe dayandırmak yeterli değildir. Bunları tarihi, felsefi ve diğer sosyal bilimlerin yardımıyla destekleyerek yorumlamaya tabi tutmak gereklidir.

Türkiye'deki dini gruplar ve cemaatlar Türkiye şartlarının bir ürünüdür. Bugün tarikatlar yasak olmasına rağmen, bugün Türkiye'de yüzden fazla dini ve tasavvufi grup varlığını sürdürmektedir. Böyle olmasına karşın, din sosyolojisinin inceleme alanlarından biri olan dini grup ve cemaatlarla ilgili çalışmaların yeterli ölçüde yapıldığını söylemek mümkün değildir. Bu cümleden kastımız hiç yapılmadığı şeklinde anlaşılmalıdır. Burada dile getirmek istediğimiz şey özellikle din sosyolojisi açısından dini grup ve cemaatlerin incelenmesidir. Türkiye'de din anlayışı, dini ve tasavvufi gruplar, dini coğrafya gibi konularda konuşulanlar, yazılanlar daha çok el yordamıyla ulaşılan birtakım sonuçlar çerçevesinde ortaya

İstanbul 1984, s. 68.

²² Baykan Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 1-8.

²³ Orhan Türkdoğan, "Türk Tarihinin Bazı Sosyolojik Meseleleri", *Tarih ve Sosyoloji Semineri*, 28-29 Mayıs 1990, Bildiriler, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1991, s. 9-15.

çıkılmaktadır.²⁴ Bu yüzden bu gibi çalışmalarda birtakım bilgi eksikliklerinin, yanlışlıkların var olduğunu görüyoruz. Türkiye’deki dini grup ve cemaatler konusunu görmezden gelmek herhalde sosyolojinin kurallarına aykırı düşecektir. O halde yapılması gereken dini grup ve cemaatleri sosyolojinin yöntemleri doğrultusunda, bilimsellik ölçütleri içerisinde mercek altına almaktır. Sosyolog /din sosyologu Türkiye’deki dini grup ve cemaatleri etik ve emik yaklaşımla inceleyerek gözler önüne serecektir.

Sosyolog/din sosyologu bir çok kurumun dinle olan münasebetlerini inceleyen bilim adamıdır. Bu yüzden etik ve emik yaklaşım sorunu bir kez daha önemini hissettirmektedir. Din-toplum, din-devlet, laiklik, şehirleşme, küreselleşme, modernleşme, postmodernleşme, gençlik, kadın, Alevilik-Bektaşılık, dini grup ve cemaatlar ve sayamayacağımız pek çok konu ve sorunları kendisine konu edinen din sosyologu bu problemleri inceleyip, çözüme kavuşturma yolunda ilerlerken etik yaklaşımı bir tarafa itmeden emik yaklaşımı beraberinde sergilemesi zaruridir.

Din sosyolojisi yukarıda ifade ettiğimiz gibi birçok problemi inceleme konusu olarak ele almaktadır. Bu bakımdan diğer bilim dallarıyla sıkı bir işbirliğine gitmesi oldukça önemlidir. Ünver Günay, din sosyolojisinin öteki bilimler ve özellikle psikoloji, sosyal psikoloji ve sosyal antropoloji ile işbirliği yapması gerektiğini söylüyor.²⁵ O’dea da din sosyolojisinin psikoloji ve dinler tarihi ile ortaklaşa çalışmasından bahsediyor.²⁶ Bize göre din sosyolojisi bunlara ilaveten felsefe, bilgi sosyolojisi ile de işbirliği yapmalıdır.

Bu noktada ülkemizdeki bir sorundan bahsetmek yerinde olacaktır. Türkiye’de, istisnaları mevcut olmakla birlikte, sosyologlar ile meslektaşlarımız arasında bir kopukluğun olduğu söylene gelir. Biz gönderdiğimiz mülakat formlarında, meslektaşlarımıza, “meslektaşlarımız ile sosyologlar arasında diyalogsuzluk var gibi gözüküyor bunu kabul ediyor musunuz? Kabul ediyorsanız bu durum kimlerden kaynaklanıyor”, diye sormuştuk. Gelen cevapların çoğunda meslektaşlarımız, “sosyologlar ile aramızda bir diyalogsuzluk, bir kopukluk var” demişler ve bu kopukluğun, diyalogsuzluğun çoğunlukla bizden kaynaklandığını itiraf etmişlerdir:

24 Hasan Onat, Türkiye’de Din Anlayışında Değişim Süreci, Ankara Okulu Yay., Ankara 2003, s. 50-52.

25 Günay, agm., s. 136.

26 O’dea, agm., s. 268.

-“Din sosyologları kendi aralarında bile bir iletişimsizlik içindeler. Birbirlerini tanımıyor, birbirlerini okumuyorlar. Sosyologlarla aralarında kopukluk olması normaldir”

-“Din sosyologlarında özgüven eksikliği var. Bu psikik yapı onlarda ilişkiyi zorlaştırıyor.”

-“Bana göre böyle bir şey yok.”

-“Sosyologların ideolojik yaklaşımları, önyargıları aramızdaki diyalogsuzluğa neden oluyor.”

-“Türkiye’de ilahiyat eğitim-öğretiminin kelim ağırlıklı olarak sürdürölmektedir. Dolayısıyla din sosyologları bazen dinin savunucusu konumuna bürünmektedirler. Bundan dolayı sosyologlar nezdinde bilimsel zaafiyet göstermektedirler.”

Yukarıdaki cevaplar elbette bütün meslektaşlarımızı içermiyor. Bu bakımdan bunları değerdendirmeyi başka bir çalışmaya bırakıyor, din sosyologlarının diğerd bilim dalı mensuplarıyla işbirliğine gitmeleri gerektiği hususuna geçiyoruz. Çünkü böyle bir işbirliği Türkiye’deki din anlayışının değışip, yeniden şekillenmesinde büyük fayda temin edecektir.

Bize gelen cevapların hemen hepsinde bu hususa dikkat çekilmiş öncelikle sosyologlarla aramızda mevcut olan kopukluğun bir an önce giderilmesi çağrısı yapılmıştır. Böyle bir işbirliği çağrısına Elizabeth Özdalga “Dünyada ve Türkiye’de dinin ve dinsel fenomenlerin öneminin giderek arttığı bir dönemde filozoflar, psikologlar, sosyologlar vb. ile ilahiyat bilgisine ve eğitimine sahip kişiler arasındaki diyalogun bir an önce güçlendirilmesi kanusındayım”²⁷, şeklinde dile getirerek katılmıştır. Karşılıklı işbirliği ölkemizdeki bir gerçeklik olan dinin doğru bir şekilde anlaşılması için elzemdir. Yine aynı işbirliği dinden kaynaklanan grupların teori, pratik ve sosyolojik anlatımlarında doğru bir yoruma götürecektir.

Sonuç yerine

Türk din sosyolojisi daha ziyade İlahiyat fakölteleri bünyesinde gelişimini sürdürmüştür. Türkiye’de dinle ilgili çalışmalarda gözle görülür şekilde bir artış gözlenmektedir. Ancak bu alanda yapılan çalışmalarda hâlâ eksik olan bazı önemli hususlar var. Kanâatimize göre Türkiye’de dinle ilgili yapılan sosyolojik araştırmalarda etik ve

²⁷ Elizabeth Özdalga, “Din Din midir Yoksa Başka Bir Şey midir? Dinsel Fenomenleri İndirgeyici (Reduksiyonist) Yaklaşımların Bir Ön Eleştirisi”, İslami Araştırmalar, C: 3, S. 2, Nisan 1989, s. 29-39.

emik yaklaşım birlikte yapılmalıdır. Ne biri ne diğeri.

Türkiye’de din sosyal bir realitedir. Bu bakımdan dini dışlamak, görmezlikten gelmek Türkiye gerçeklerine ters olacaktır. Dinle ilgili çalışmalarda objektif olmak gereklidir.

Bütün sosyolojik çalışmalarda esas olması gerektiği üzere özellikle dinle ilgili sosyolojik çalışmalarda “olan” dan “olması gereken” çıkarılmamalıdır.

Ülkemizde özellikle son onlu yıllardan bu yana din ve dini grup ve cemaatlarla ilgili tartışmalar hız kazanmış durumdadır. Bu konularda yapılacak en önemli iş tartışmaların bilimsel bir zeminde, bilimsel bilgi ve bilimsel yöntemlerle yapılmasını sağlamaktır. Bu sağlandığı takdirde Türkiye’nin dinle ilgili birçok sorunu çözülecektir.